

Viktoriya Semenova

Uniwersytet Jagielloński

ORCID: 0000-0002-2568-5232

MSZA „TRYDENCKA” I *NOVUS ORDO*: CZY DOSZŁO DO ZMIANY ISTOTNYCH ELEMENTÓW MSZY?

*THE “TRIDENTINE” MASS AND THE NOVUS ORDO: HAS THERE BEEN
A MODIFICATION OF THE ESSENTIAL ELEMENTS OF THE MASS?*

ABSTRACT:

In recent years, one can easily observe a growing interest in the pre-conciliar form of the Holy Mass commonly called the “tridentine mass”. This interest often concerns people for whom, due to their age, the “tridentine mass” has never been a natural environment for their liturgical formation. Such interest is often encouraged by various critical evaluations of the post-conciliar form of the liturgy, which sometimes go so far as to deny its legality and legitimacy. The author carries out a comparative analysis of the key elements in the structure of the Holy Mass in the “tridentine” rite and the post-conciliar one (*novus ordo*), in order to examine whether essential elements of the Holy Mass have been altered. The study of the issue will be carried out through the lens of liturgical comparative analysis as well as juridical-liturgical analysis. Using the liturgical texts of the Holy Mass, the author demonstrates the continuity and unchangeability of the essential elements of the Eucharistic celebration despite changes in form. He also shows that the conciliar *aggiornamento* of the liturgy of the Holy Mass, carried out in part on the basis of *ressourcement*, did not affect the essence of the liturgy of the Roman Catholic Church.

W ostatnich latach można łatwo zauważyć rosnące zainteresowanie przedsoborową formą mszy św. zwanej potocznie „trydencką”. Często przejawiają je osoby, dla których, chociażby z racji wieku, msza „trydencka” nigdy nie stanowiła naturalnego środowiska ich formacji liturgicznej. Sprzyjają temu rozmaite, krytyczne oceny posoborowej formy liturgii, posuwające się nawet do jej negacji jako formy legalnej i prawomocnej. Autorka przeprowadzi analizę porównawczą kluczowych elementów w strukturze mszy św. w obrządku „trydenckim” i posoborowym (*novus ordo*) w celu zbadania, czy zmieniły się istotne jej elementy. Opracowanie zagadnienia nastąpi w kluczu komparatystyki liturgicznej i analizy jurydyczno-liturgicznej. Ponadto, posługując się tekstami mszy św., wykaże w artykule zgodność i niezmiennność zasadniczych jej elementów w obu obrządkach pomimo przeobrażenia formy. Dowiedzie również, iż soborowe *aggiornamento* liturgii mszy św., dokonane częściowo na bazie *ressourcement*, nie wpłynęło na zmianę istoty liturgii Kościoła rzymskokatolickiego.

Słowa kluczowe: istotne elementy mszy św., struktura mszy św., forma mszy św., reforma liturgiczna, msza „trydencka”, msza posoborowa, *novus ordo*, analiza jurydyczna, formacja liturgiczna

Keywords: essential elements of the Holy Mass, the structure of the Holy Mass, the form of the Holy Mass, liturgical reform, the Tridentine Mass (the Traditional Latin Mass), the post-conciliar Mass, *Novus Ordo*, juridical analysis, liturgical formation

Obserwując od kilku lat rosnące zainteresowanie tzw. mszą trydencką, zwłaszcza u osób, dla których nie mogła być naturalnym środowiskiem formacji liturgicznej z racji ich urodzenia się po wprowadzeniu w życie reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II, postanowiłam zbadać, czy rzeczywiście msza Pawła VI może niepokoić. Zatem, czy faktycznie jest ona, jak twierdzą zwolennicy „mszy wszechczasów”, ważniejsza i bardziej godziwa niż msza posoborowa? Dlatego należy zastanowić się nad tym, czy zmieniono istotę mszy po wydaniu nowego, posoborowego mszału, na której to istoty ważność i godziwość wskazują formuły zawarte w tekstach owej księgi liturgicznej. Wspomniane formuły wydała, zaakceptowała i promulgowała Stolica Apostolska. W niniejszym artykule przeprowadzę analizę porównawczą formuł mszalnych z mszałów: trydenckiego z 1962 r. i posoborowego z 2002 r. Zaprezentuję również jurydyczne podejście do rozumienia formuł mszalnych oraz aktów wydanych przez Stolicę Apostolską.

1. PRZED REFORMĄ LITURGII: KONTEKST PRZEDSOBOROWY

Sobór Watykański II odbywał się w latach 1962–1965. Zwołał go Jan XXIII, a kontynuował Paweł VI. Czas trwania tego soboru, jak zresztą każda inna data, wpisuje się w historię, jednakże prawdziwy początek źródła jakiegoś wydarzenia ma często miejsce wcześniej niż oficjalna jego data.

Swoiste „pierwsze objawy” przyszłego zjawiska, czyli znaki czasu, pojawiają się wcześniej niż ono samo, ponieważ wszystko ma przyczynę i cel. Nie zawsze owe pierwsze znaki cechują się silnym natężeniem, ale czasami, pod wpływem wielu czynników zupełnie niezwiązanych z głównym nurtem rozwoju jakiegoś fenomenu, nasilają się do takiego stopnia, że należy zareagować w celu ustosunkowania się do danego zjawiska i jego siły.

Takim zjawiskiem jest, chociażby, reforma liturgiczna w Kościele rzymskokatolickim. Zarówno czynniki ściśle dotyczące liturgii, jak i inne przemiany o charakterze globalnym wpłynęły na decyzję Kościoła o reformie liturgicznej.

Poddanie analizie wszystkich owych czynników jawi się jako bardzo trudna i obszerna praca. Proponuję spojrzeć ogólnie na zjawiska początku XX w.,

ograniczając się do Europy, mianowicie na rewolucję przemysłową, koszmar I wojny światowej i wkrótce po niej okupacji hitlerowskiej, a po jej ustaniu niebezpieczeństwo komunizmu i zagrożenie bronią nuklearną czy początki rewolucji seksualnej. Są to wybrane okoliczności, w których dojrzewała decyzja o reformie liturgicznej.

Wydaje się, że należy bardziej wnikliwie przyjrzeć się kontekstowi historycznemu, politycznemu i socjologicznemu owej reformy. Jednakże już samo zasygnalizowanie czynników pozwala przypomnieć, że reforma była potrzebna oraz dlaczego i jakie miała cele.

2. STRUKTURA MSZY „TRYDENCKIEJ” I *NOVUS ORDO*

Msza potocznie zwana „trydencką”¹ charakteryzowała się podstawowym podziałem na dwie części: mszę katechumenów i mszę wiernych, zachowanym w całości przez *novus ordo* pod nazwami: liturgia słowa i liturgia eucharystyczna.

Msza „trydencka”	Msza <i>novus ordo</i>
Obrzędy wstępne I. Msza katechumenów	Obrzędy wstępne I. Liturgia Słowa
II. Msza WIERNYCH <i>Ofertorium</i> <i>Prefationes</i>	II. LITURGIA EUCHARYSTYCZNA Przygotowanie darów
CANON MISSAE	MODLITWY EUCHARYSTYCZNE (prefacje są integralną częścią modlitw eucharystycznych)
Obrzędy komunii Obrzędy zakończenia Ostatnia Ewangelia	Obrzędy komunii Obrzędy zakończenia

Charakteryzując strukturę mszy „trydenckiej” i *novus ordo* na podstawie tablicy jako narzędzia ułatwiającego porównanie, nie dostrzeżemy żadnych istotnych zmian.

¹ Więcej na temat elementów mszy św. „trydenckiej” – por. J. Mieczkowski, *Msza święta trydencka*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3 (2008), s. 165–178.

3. JURYDYCZNA CHARAKTERYSTYKA MSZAŁU

Pierwsza zauważalna od razu zmiana w mszale posoborowej to skrócenie objętości tekstów. Krótsze formuły mszalne bardzo odpowiadają mentalności rzymskokatolickiej, której integralną i ważną częścią jest prawo rzymskie. Owszem, w prawie tym nie brakuje elementów poetyckich, takich jak np. mowy sędziowskie, obronne itp., jednakże zna ono także formułki prawne, paremie i związane definicje. Owe elementy są esencją wielowiekowej tradycji prawniczej. Prawo rzymskie nie jest obce religii ani liturgii, gdyż wyrosło w ścisłej symbiozie z religią². Trzeba też dopowiedzieć, że mentalność obywateli dawnego Rzymu różniła się od mentalności współczesnych prawników. Przede wszystkim rzymscy jurysci odnosili się z niechęcią do definiowania czegokolwiek³, stąd dalecy byli też od pozytywizmu dzisiejszego prawa.

Nawet jeśli spojrzymy na posoborowy mszał od strony formalnej, to z punktu widzenia prawnego Kościoł rzymskokatolicki jest kościołem *sui iuris*, mającym własny standard (model) liturgii, ale niewykluczającym standardów liturgicznych innych Kościołów katolickich (np. standardu bizantyńskiego). Ponadto do momentu pojawienia się mszału Piusa V istniało kilka standardów. Papież ten zaproponował jedyny standard liturgii Kościoła rzymskokatolickiego jako wyraz jedności ze Stolicą Apostolską. Najnowszą wersją tego mszału stał się *Missale Romanum* z 1962 r. Teoretycznie rzecz ujmując, liczne mogą być formy wyrażenia jedności. Jednakże Sobór Watykański II wyraził ową jedność dla katolików obrządku łacińskiego poprzez jeden mszał: Mszał Pawła VI.

4. PORÓWNANIE ISTOTNYCH ELEMENTÓW ORAZ CZĘŚCI STAŁYCH MSZY ŚW.

Przy rozwiązywaniu skomplikowanych sytuacji, czyli kazusów, prawo korzysta z tzw. ekstrem, czyli modeli skrajnych jakiegoś zjawiska bądź sytuacji, mianowicie w celu znalezienia najistotniejszego elementu kazusu, z zamiarem określenia granic danego fenomenu. Jeśli istnieje potrzeba odprawienia mszy św. w nadzwyczajnych okolicznościach, o celebrowaniu zaświadczy modlitwa eucharystyczna zawierająca jej istotne formuły. Opisując taką sytuację jurydycznie, powiedzielibyśmy, że wypowiedzenie modlitwy eucharystycznej w całości stanowi fundament pod wysunięcie presumpcji, iż msza została odprawiona niż że jej nie

² Por. W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 1990, s. 8.

³ Znany prawnik, historyk prawa rzymskiego Wiesław Litewski (Uniwersytet Jagielloński), omawiając cechy charakterystyczne prawa rzymskiego, wskazuje na negatywny stosunek Rzymian do formułowania abstrakcyjnych norm prawnych i przytacza słowa jurysty Jawolenusa: *Omnis definitio in iure civili periculosa est* („Wszelka definicja w prawie cywilnym jest niebezpieczna”) – por. tamże, s. 14–15.

celebrowano. Jest to zgodne z następującą zasadą: dotrzymanie formy presumuje istotę.

PREX EUCHARISTICA I *seu* CANON ROMANUS

<i>Missale Romanum</i> (1962) ⁴	<i>Missale Romanum</i> (1970) ⁵
Qui pridie quam pateretur, Accipit Hostiam, accépit panem in sanctas ac venerabiles manus suas, Elevat oculos ad cælum, et elevátis óculis in cælum ad te Deum, Patrem suum omnipoténtem, Caput inclinat, tibi grátias agens, Signat super Hostiam, bene ✠ dixit, fregit, deditque discipulis suis, dicens: Accípite, et manducáte ex hoc omnes. Tenens ambabus manibus Hostiam inter indices et pollices, profert verba consecrationis secrete, distincte et attente super Hostiam, et simul super omnes, si plures sint consecrandæ. Hoc est enim Corpus meum.	In formulis quæ sequuntur, verba Domini proferantur distincte et aperte, prouti natura eorundem verborum requirit. Qui, pridie quam pateretur, accipit panem, eumque parum elevatum super altare tenens, prosequitur: accépit panem in sanctas ac venerabiles manus suas, elevat oculos, et elevátis óculis in cælum ad te Deum Patrem suum omnipoténtem, tibi grátias agens benedixit, fregit, deditque discipulis suis, dicens: parum se inclinat Accípite et manducáte ex hoc omnes: hoc est enim Corpus meum, quod pro vobis tradétur.

⁴ Cyt. za: *Missale Romanum ex decreto sacrosancti Consilii tridentini restitutum summorum pontificum cura recognitum*, editio iuxta typicam, Novum Eboracum 1962. Ten mszał został wydrukowany przez amerykańskie wydawnictwo Benziger Brothers z Nowego Yorku. Stolica Apostolska nadała w 1867 r. firmie tytuł: „Drukarnia Stolicy Apostolskiej”.

⁵ Cyt. za: *Missale Romanum, ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI, promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum*, editio typica tertia, Città del Vaticano 2002.

Símili modo postquam cenátum est,
Ambabus manibus accipit Calicem, accípiens
 et hunc præclárum Cálícem in sanctas ac
 venerábiles manus suas: **item Caput inclinát**,
 tibi grátiasagens, **Sinistra tenens Calicem**,
dextera signat super eum, bene ✠ dixit,
 dedítque discíplis suis, dicens: Accípíte, et
 bíbite ex eo omnes.

Profert verba consecrationis super Calicem,
attente, continueate, tenens illum parum
elevatum.

Hic est enim
Calix Sanguinis
mei, novi et
ætéрни testaméнти:
mystérium fidei:
qui pro vobis et
pro multis
effundétur in
remissiónem
peccatórum.

Quibus verbis prolatis, deponit calicem super
corporale, et dicens:

Haec quotiescumque feceritis,
 in mei memoriam facietis.

Postea prosequitur:

Símili modo, postquam cenátum est,
accipit calicem, eumque parum elevatum super
altare tenens, prosequitur:

accípiens et hunc præclárum cálícem in sanctas
 ac venerábiles manus suas, **item tibi grátias**
 agens benedíxit, dedítque discíplis suis, dicens:
parum se inclinát

Accípíte et bíbite ex eo omnes:
hic est enim calix Sánguinis mei
novi et ætéрни testaméнти,
qui pro vobis et pro multis effundétur
in remissiónem peccatórum.
Hoc fácíte in meam commemoratiónem.

Widzimy, iż formuły przybliżające istotę liturgii Kościoła – Eucharystii, czyli ofiary, uczty, pamiątki i dziękczynienia, nie uległy zmianie. Obok zachowanego pojęcia „ofiara” przypomniano jeszcze inne określenia Eucharystii, co ponownie ubogaciło jej rozumienie i przeżywanie przez wiernych. Ten istotny element formularza mszy św. nadal jest obecny i ukazuje jej istotę. W następnych modlitwach eucharystycznych formuła jest taka sama jak w pierwszej (kanon rzymski).

Po reformie liturgii i wprowadzeniu języków ojczystych nie straciło na mocy tzw. *ordinarium* mszy św., tj. jej części stałe, mianowicie: *Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei*. Sobór Watykański II bardzo zalecał znajomość tych części stałych po łacinie: „Należy jednak dbać o to, aby wierni umieli wspólnie odmawiać lub śpiewać także w języku łacińskim stałe części Mszy świętej dla nich przeznaczone” (Sobór Watykański II, Konstytucja *Sacrosanctum consilium* [dalej: KL] 54).

Także w zakresie *ordinarium* nie zmieniły się formuły ukazujące istotę mszy św. Owe części zachowano w całości lub usunięto powtórzenia.

Kyrie

<i>Missale Romanum (1962)</i>	<i>Missale Romanum (1970)</i>
Introitum: quo finito, junctis manibus, alternatim cum Ministris dicit: Kýrie, eléison. Kýrie, eléison. Kýrie, eléison. Christe, eléison. Christe, eléison. Christe, eléison. Kýrie, eléison. Kýrie, eléison. Kýrie, eléison.	Sequuntur invocationis Kýrie, eléison nisi iam praecesserint in aliqua formula actus paenitentialis: V. Kýrie, eléison. R. Kýrie, eléison V. Christe, eléison. R. Christe, eléison. V. Kýrie, eléison. R. Kýrie, eléison.

Glória

<i>Missale Romanum (1962)</i>	<i>Missale Romanum (1970)</i>
Glória in excélsis Deo et in terra pax homínibus bonæ voluntátis. Laudámus te. Benedícimus te. Adorámus te. Glorificámus te. Grátias ágimus tibi propter magnam glóriam tuam. Dómine Deus, Rex cœléstis, Deus Pater omnípotens. Dómine Fili unigénite, Jesu Christe. Dómine Deus, Agnus Dei, Fílius Patris. Qui tollis peccáta mundi, miserére nobis. Qui tollis peccáta mundi, súscipe deprecationem nostram. Qui sedes ad dexteram Patris, miserére nobis. Quóniam tu solus Sanctus. Tu solus Dóminus. Tu solus Altíssimus, Jesu Christe. Cum Sancto Spíritu in glória Dei Patris. Amen.	Glória in excélsis Deo et in terra pax homínibus bonæ voluntátis. Laudámus te, benedicimus te, adorámus te, glorificámus te, grátias ágimus tibi propter magnam glóriam tuam, Dómine Deus, Rex cœléstis, Deus Pater omnípotens. Dómine Fili Unigénite, Iesu Christe, Dómine Deus, Agnus Dei, Fílius Patris, qui tollis peccáta mundi, miserére nobis; qui tollis peccáta mundi, súscipe deprecationem nostram. Qui sedes ad dexteram Patris, miserére nobis. Quóniam tu solus Sanctus, tu solus Dóminus, tu solus Altíssimus, Iesu Christe, cum Sancto Spíritu: in glória Dei Patris. Amen.

Credo

<i>Missale Romanum</i> (1962)	<i>Missale Romanum</i> (1970)
Credo in unum Deum. Patrem omnipotentem, factorem coeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei unigenitum. Et ex Patre natum ante omnia saecula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero. Genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis. <i>(Hic genuflectitur)</i> Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine: Et homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis: sub Pontio Pilato passus, et sepultus est. Et resurrexit tertia die, secundum Scripturas. Et ascendit in caelum: sedet ad dexteram Patris. Et iterum venturus est cum gloria iudicare vivos et mortuos: cuius regni non erit finis. Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per Prophetas. Et unam sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum. Et exspecto resurrectionem mortuorum. Et vitam venturi saeculi. Amen.	Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei Unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula. Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri: per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis. <i>Ad verba quae sequuntur, usque ad factus est, omnes se inclinant.</i> Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, et homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato; passus et sepultus est, et resurrexit tertia die, secundum Scripturas, et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris. Et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis. Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem: qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per prophetas. Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum. Et exspecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi. Amen.

Sanctus

<i>Missale Romanum</i> (1962)	<i>Missale Romanum</i> (1970)
Sanctus, Sanctus, Sanctus Dóminus, Deus Sábaoth. Pleni sunt cœli et terra glória tua. Hosánna in excélsis. Benedíctus, qui venit in nómine Dómini. Hosánna in excélsis.	Sanctus, Sanctus, Sanctus Dóminus Deus Sabaóth. Pleni sunt cœli et terra glória tua. Hosánna in excélsis. Benedíctus qui venit in nómine Dómini. Hosánna in excélsis.

Agnus Dei

<i>Missale Romanum</i> (1962)	<i>Missale Romanum</i> (1970)
Agnus Dei, qui tollis peccáta mundi: miserére nobis. Agnus Dei, qui tollis peccáta mundi: miserére nobis. Agnus Dei, qui tollis peccáta mundi: dona nobis pacem.	Agnus Dei, qui tollis peccáta mundi: miserére nobis. Agnus Dei, qui tollis peccáta mundi: miserére nobis. Agnus Dei, qui tollis peccáta mundi: dona nobis pacem.

5. KLUCZOWE ZARZUTY PRZECIW REFORMIE LITURGICZNEJ VATICANUM II

Reforma liturgiczna a postulat Soboru Watykańskiego II

Msza „trydencka” powstała w wyniku przeprowadzonej reformy, która ujednoliciła dotychczasowe formy Eucharystii. Analogicznie skutek reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II powstał Mszał Pawła VI w 1969 r. W związku z tym możemy wymienić dwa podstawowe zarzuty wysuwane przez tradycjonalistów.

Pierwszy mówi o tym, że Mszał Piusa V nigdy nie był zakazany. Odpowiadając na ów zarzut, posłużę się prawniczą sentencją. Brzmi ona następująco: *lex posterior derogat legi priori* – „Ustawa późniejsza uchyla wcześniejszą” (D. 1,3,28 [Paulus]; 1,4,4 [Modestinus])⁶. Owa sentencja należy do szeregu zasad prawa rzymskiego, z których liczne – również ta – nadal są aktualne we współczesnym prawie⁷. Jeśli poddaliśmy analizie mszał jako akt prawny, czyli specyficznego rodzaju ustawę, to, zgodnie z powyższą zasadą, aktualny okaże się ten, który

⁶ Por. K. Burczak, A. Dębiński, M. Jońca, *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*, Warszawa 2013, s. 135.

⁷ Zasada tzw. kolizyjna mówi, że jeśli istnieje konflikt między dwoma aktami prawnymi o tej samej mocy prawnej, należy zastosować nowszą normę, ponieważ wyraża ona aktualną wolę prawodawcy. Zasadę tę stosuje się jednak tylko do norm tej samej rangi w hierarchii prawnej, nie pomiędzy aktami rozmaitych szczebli, np. ustawami a rozporządzeniami.

został wydany jako ostatni, zatem poprzednie tracą ważność. Jednakże dopuszcza się korzystanie z wcześniejszego aktu prawnego. W tym celu wydawany jest odpowiedni dekret. Oprócz tej możliwości istnieje jeszcze jedna: suwerenna wola papieża. Kanon 331 *Kodeksu prawa kanonicznego* stwierdza, że najwyższą, pełną, bezpośrednią i powszechną władzę zwyczajną w Kościele sprawuje biskup Rzymu (*sui suprema, plena, immediata et universali in Ecclesia ordinaria potestate*). Być może, zważywszy na kłopoty spowodowane brakiem rozumienia zasad prawnych, należy w przyszłości obowiązkowo umieszczać w nowym dokumencie informację o skasowaniu dawnego.

Drugi zarzut dotyczy „świętości formy” liturgii papieża Piusa V. Jak wykazano powyżej, nie przeobrażono istoty mszy św., na którą wskazują niezmiennicze słowa wypowiedziane w trakcie transsubstancjacji. Poza tym forma jest rzeczą wtórną w odniesieniu do istoty. Słowa jako znaki są o tyle sakramentalne, o ile ukazują to, co faktycznie takie jest.

Ponadto należy tutaj podkreślić, iż skrajni krytycy posoborowej reformy liturgicznej mniej skupiają się na liturgii, a bardziej na nauczaniu Soboru Watykańskiego II, z którym się nie zgadzają. Stąd kwestionują najwyższą władzę Kościoła (*suprema Ecclesia e auctoritate*)⁸, czyli autorytet biskupa Rzymu i Kolegium Biskupów.

Niuanse prawne

Nikt nie zakazał czerpania z tradycji zarówno trydenckiej, jak i starożytnej. Ośmielę się wysunąć przypuszczenie, że *Summorum Pontificum* Benedykta XVI z 2007 r. stanowiło z jednej strony próbę załagodzenia trudnej sytuacji związanej z lefebrystami, a z drugiej, być może, przypomnienie pewnych wartościowych elementów w sposobie celebrowania mszy św. Prawdopodobnie była to reakcja na nadużycia w odprawianiu Eucharystii, o których papież Benedykt XVI niewątpliwie wiedział. Moim zdaniem, problem leży w tym, że na tle ówczesnych zmian kulturowych i politycznych mankamenty dotychczasowej formacji wiernych zyskały na sile. Jednocześnie nowy pomysł dotyczący formacji dopiero wcielano w życie. Zaobserwowałam, że w ostatnich latach ma miejsce spadek nadużyć w liturgii, oswojenie się z nią, realizacja *aggiornamento*, do czego zachęcał Sobór Watykański II. Niemniej jednak wciąż trwa *ressourcement*. W źródłach (fr. *sources*), do których należy sięgać (fr. *ressourcement*), mając na uwadze odnowę liturgii, obecna jest także rzymska kultura prawna. Jestem przekonana, że oczyszczony ze zbędnych, akcydentalnych elementów *novus ordo* jest trudniejszy niż trydencka forma liturgii. Dlaczego? Dlatego, że krótsza formuła zwykle bazuje na fundamencie bogatej treści, wielowiekowej historii i tradycji. Należy dołożyć niemałych starań, żeby zapoznać się z historią powstania chociażby tekstów

⁸ Por. *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 302 (kan. 331: s. 303).

stałych mszy św. oraz ich sensu teologicznego i liturgicznego⁹. Zastanawiam się nad tym, czy nie czasem to mieli na myśli ojcowie Soboru Watykańskiego II, mówiąc o czynnym udziale wiernych w liturgii. „W celu osiągnięcia pełnej skuteczności jest rzeczą konieczną, aby wierni przystępowali do liturgii z należyтым usposobieniem duszy, aby ich słowa były zgodne z myślami, aby współpracowali z łaską niebiańską, a nie przyjmowali jej na próżno. Dlatego duszpasterze winni czuwać, aby czynności liturgiczne sprawowano nie tylko ważnie i godziwie, lecz także, by wierni uczestniczyli w nich świadomie, czynnie i owocnie” (KL 11).

To uczestnictwo domaga się stosownego przysposobienia¹⁰. Według niektórych krytyków reformy liturgicznej takie przygotowanie nie miało miejsca. Nadużycia w liturgii postrzegają oni jako „znaki czasu” okresu posoborowego. Jednakże zgodnie ze stwierdzeniem dotyczącym owych „znaków”, zaprezentowanym na początku artykułu, braki w przygotowaniu wiernych do liturgii nie ujawniły się nagle po Soborze Watykańskim II. W formacji zarówno księży, jak i wiernych występowały na długo przed nim. Świadczy o tym m.in. ruch liturgiczny, który wyraźnie zaznaczył się już na początku XX w. Niektórzy traktują owo zjawisko jako następstwo innego fenomenu: „odnowy eklezjologicznej”, do której doszło w XIX stuleciu¹¹.

PODSUMOWANIE

Jeśli chodzi o nadużycia, niepoprawne rozumienie reformy liturgicznej, pretensje nie tyle do biskupów zajmujących się postulatami reformy, ile do jej wykonawców, a przede wszystkim do księży, postawmy następujące pytanie: co stałoby się, gdyby ci, którzy uważają się za lepiej przygotowanych do sprawowania liturgii i ją rozumiejących, zaczęli po prostu prawidłowo celebrować „nową” jej formę? Być może, ze względu na jakąś „lepszą” formację, odprowadiliby ją bez większych nadużyć. Dlaczego nie zechcieli zatem urzeczywistnić decyzji Kościoła o nowej formie liturgii? Mogli bronić swoich racji, pozostając w pełnej jedności z Kościołem katolickim. Przypuszczam, że nie o samą formę chodziło, a prawdopodobnie o inne poważne kwestie, nie tylko o liturgię.

⁹ Por. nr 35 Listu apostolskiego (papieża Franciszka) o formacji liturgicznej Ludu Bożego. Franciszek, List apostolski *Desiderio desideravi*, Poznań 2022, s. 25.

¹⁰ Zdaniem Przemysława Nowakowskiego Sobór Watykański II był tego świadomy, gdyż w Konstytucji o Liturgii świętej odnosi się wprost do pogłębionej formacji liturgicznej duchowieństwa i prowadzenia tzw. duszpasterstwa liturgicznego. Przemysław Nowakowski wskazuje także, iż liturgiczne *aggiornamento* formacyjne należy czerpać z *ressourcement*, czyli mistagogii, jako podstawowego sposobu formacji stosowanego przez ojców Kościoła – por. P. Nowakowski, *Reforma liturgiczna jest nieodwracalna: Głos w obronie soborowej reformy liturgii*, „Liturgia Sacra” 25 (2019), s. 432–433.

¹¹ Por. B. Mokrzycki, *Święta liturgia Kościoła*, Warszawa 1986, s. 8.

Co do formy liturgii, jedna i jednolita bardziej uwidacznia jedność Kościoła. Taki był przecież, zresztą bardzo istotny, cel reformy liturgicznej Soboru Trydenckiego, do którego tak chętnie odwołują się krytycy *Vaticanum II*. Ostatecznie, pomimo dwóch lub wielu form, jakie dopuszcza dzisiaj Kościół, wciąż jest jedna msza św. Teoretycznie form wyrażenia jednej istoty może być nieskończenie wiele.

Moim zdaniem, większość nadużyć dotyczy sfery estetycznej, zmysłowej. Odnoszą się do muzyki, języka, jakości paramentów liturgicznych, wystroju Kościoła, zachowania się uczestników liturgii – ich gestów, postaw, intonacji¹². Sfera zmysłowa jest ściśle powiązana z intelektualną. Innymi słowy, zmysły oraz intelekt potrzebują formacji zarówno u księży, jak i u świeckich. Są to zadania, nad którymi należy się pochylić.

Niemal we wszystkich kluczowych dokumentach Kościoła, zwłaszcza dotyczących księży, mówi się o stałej formacji. Właśnie dzięki niej urzeczywistnia się to, co najważniejsze w liturgicznym *aggiornamento* i *ressourcement*: hermeneutyka ciągłości, do której tak często zachęcał w swoich pismach papież Benedykt XVI.

BIBLIOGRAFIA

- Burczak K., Dębiński A., Jońca M., *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*, Warszawa 2013.
- Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011.
- Franciszek, List apostolski *Desiderio desideravi*, Poznań 2022.
- Litewski W., *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 1990.
- Mieczkowski J., *Msza święta trydencka*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 3 (2008), s. 165–178.
- Missale Romanum ex decreto sacrosancti Consilii tridentini restitutum summorum pontificum cura recognitum*, editio iuxta typicam, Novum Eboracum 1962.
- Missale Romanum, ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI, promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum*, editio typica tertia, Città del Vaticano 2002.
- Mokrzycki B., *Święta liturgia Kościoła*, Warszawa 1986.
- Nowakowski P., *Reforma liturgiczna jest nieodwracalna: Głos w obronie soborowej reformy liturgii*, „Liturgia Sacra” 25 (2019), s. 427–439.
- Nowakowski P., *Liturgia musi być piękna*, „Liturgia Sacra” 25 (2019), s. 427–439.

¹² Przemysław Nowakowski, interpretując myśl Pawła Florenckiego, słusznie stwierdza, że liturgia to prawdziwa „synteza sztuk” – por. P. Nowakowski, *Liturgia musi być piękna*, „Liturgia Sacra” 25 (2019), s. 13.